

BALÁZS GERGŐ* – KAJTÁR GÁBOR**

NEGYVEN ÉVVEL A TEHERÁNI TÚSZDRÁMA UTÁN – AZ ÖNVÉDELEM JOGA AZ ÁLLAMI KÉPVISELETEK ELLENI TÁMADÁSOK ESETÉN***

Kereken negyven évvel ezelőtt, a teheráni túsz-ügyben vetődött fel először érdemben az önvédelem jogának alkalmazhatósága a diplomáciai és konzuli képviseleteket ért támadások kapcsán. A kérdés azonban azóta sem került egyértelműen rendezésre: a mai napig érkeznek jelentések önvédelmi cselekményről a Biztonsági Tanácshoz ilyen incidensek után, és a szakirodalom is megosztott a helyzet megítélésében, miközben havi rendszerességgel következnek be képviseletek elleni támadások.

Jelen írásunkban korábban nem alkalmazott módszertannal kísérünk meg választ adni erre a kérdésre. A korábbi elemzések a legszembetűnőbb incidensekre összpontosítottak, nélkülözték az állami gyakorlat kiterjedt elemzését, ehhez képest mi több, mint félezer, a szakirodalomban jellemzően fel nem tárt incidenst gyűjtöttünk össze, és a Biztonsági Tanács elmúlt 75 évének gyakorlatát tekintettük át az önvédelmi jelentések kapcsán. Az állami gyakorlat vizsgálata az eddigi elméleti megállapítások kritikai szempontú elemzésével és összevetésével párosul, így kísérve meg a releváns szerződéses jog és szokásjog megállapítását. Kutatásunk eredményeiből azt a következtetést vontuk le, hogy az önvédelem jogának alkalmazhatósága sem elméleti, sem gyakorlati szempontból nem alátámasztott. Elméleti megfontolások alapján megkérdőjelezhető, hogy az államnak elengedhetetlen részét nem képező képviseletek elleni támadások kimeríthetik-e a fegyveres támadás szükségességi és intenzitási követelményeit, illetve egyáltalán állam elleni támadásnak tekinthető-e egy képviseletet ért támadás.

Az állami gyakorlat áttekintése során pedig nyilvánvalóvá vált, hogy mindössze négy olyan eset volt, amikor egy képviseletet ért támadásra adott reakciót önvédelemként kívánt egy állam igazolni. Ez a négy incidens mindössze egyetlen államhoz, az Egyesült Államokhoz kötődik, mi több, a nemzetközi közösség reakciója elutasító volt ezekkel az állításokkal szemben, különös tekintettel arra, hogy a szükségesség követelményei nem teljesültek.

Az elméleti elutasító értelmezést igazolni látszik az állami gyakorlat is. A kiterjedt és konzisztens, az önvédelem jogát elismerő állami gyakorlat és meggyőződés hiánya nem teszi

* Joghallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: balazs.b.gergo@gmail.com.

** Habilitált egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: gaborkajtar@gmail.com.

*** A publikáció részben Balázs Gergő az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült kutatásán alapul, amelyben Kajtár Gábor témavezetőként működött közre. A kutatás egy része a 2019. évi OTDK Állam- és Jogtudományi Szekció Nemzetközi jog II. tagozatában első helyezést ért el. A kutatáshoz nyújtott segítségért a szerzők köszönettel tartoznak a heidelbergi Max Planck Összehasonlító Közjogi és Nemzetközi Jogi Intézetnek, amelynek Kajtár Gábor 2017-ben kutatóként, Balázs Gergő 2019-ben gyakornokként vendége volt.

elfogadhatóvá e jog gyakorlását, hiszen az erőszakalkalmazás visszaszorítását célzó nemzetközi jogi rendszer szabályait sem átértelmezni, sem módosítani nem tudja megengedő irányban.

1. BEVEZETÉS

A diplomáciai és konzuli képviseltek elleni támadások és az ehhez kapcsolódó önvédelem kérdésköre érdemben az 1979-es teheráni tús-zugy kapcsán vetődött fel először.¹ Azonban az elmúlt negyven évben sem rendeződött egyértelműen e kérdés megítélése a szakirodalomban,² miközben időnként érkeznek a Biztonsági Tanácshoz jelentések önvédelemben cselekvésről nagykövetségek elleni támadások esetén.

A kérdés jelentősége nem elhanyagolható, hiszen az önvédelem jogának gyakorlása jelenleg az egyetlen – szigorúan kivételes és átmeneti³ – lehetőség, amikor egy állam pusztán a saját döntése alapján, jogszerűen alkalmazhat fegyveres erőszakot. 1980 óta pedig átlagosan havonta legalább egy képviseltek ért támadás,⁴ azaz ilyen helyzetekben az önvédelemre hivatkozás elismerése jelentősen megnövelné azon incidensek számát, amelyekben jogszerűen alkalmazható fegyveres erőszak, ez pedig könnyen az erőszaktilalom fellazulásához, a konfliktusok eszkalálódásához vezethet.

Jelen írásunkban arra teszünk kísérletet, hogy erre a korábban mélységében még nem vizsgált kérdésre adjunk választ. Az eddigi, tipikusan érintőleges észrevételek a nemzetközi jog általános szabályaiból és policy-érvek alapján vezették le az ilyen esetekben alkalmazandó jogot, miközben kevés figyelmet fordítottak az állami gyakorlat elemzésére, rendszerint megelégedtek néhány kiemelkedő támadás bemutatásával. A kutatásunk alapját ehhez képest egy kiterjedt szakirodalmi és állami gyakorlatot vizsgáló elemzés képezi, melybe a szakirodalomban korábban nem vizsgált eseteket is bevontuk.

Az alábbiakban először a képviseltek elleni támadások esetén alkalmazható önvédelem elméleti problémáját és a kérdés megválaszolásához választott módszertanunkat ismertetjük. Ezt a releváns szakirodalmi állásfoglalások kritikája, valamint az állami gyakorlat bemutatása követi. Végül az elmélet és az állami gyakorlat összevetése alapján vonjuk le következtetéseinket.

¹ A szakirodalom szinte kivétel nélkül csak a nagykövetségek elleni támadásokat vizsgálja, mi a konzulátusokat is bevontuk a vizsgálatba. Ennek megfelelően a továbbiakban „képviselet” alatt mindkét fogalmat összefoglalóan értjük.

² Lásd még Malcolm N. SHAW: *International Law* (Cambridge: Cambridge University Press 2008) 1134.

³ Derek BOWETT: *Self-Defence in International Law* (Manchester: Manchester University Press 1958) 195.

⁴ Saját gyűjtésünk eredményei alapján.

2. MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

Az erőszakalkalmazás korlátai kapcsán a vita gyakran inkább a módszertan, mintsem az érdemi megállapítások körül zajlik, különös tekintettel arra, hogy a választott módszertan döntően befolyásolja az érdemi eredményeket.⁵ Kutatásunkban a normativista (megszorító) megközelítéshez kívántunk igazodni, amely a jog primátusát vallja jogon túli (politikai, erkölcsi stb.) szempontokkal szemben, és nem rendeli alá a módszertant az igazolandó állításnak.⁶ A nemzetközi jog szabályainak értelmezésében a szöveget tekinti irányadónak és megszorítóan értelmezi a kivételeket.⁷ A normativista megközelítés az erőszak visszaszorításában látja a jog szerepét, összhangban az ebben a szellemben megfogalmazott ENSZ Alapokmány rendelkezéseivel.⁸ A szokásjogot nem tekinti a nemzetközi jog többi forrása fölé emelkedő jogforrásnak, és elveti azonnali létrejöttének lehetőségét, a nagyhatalmak gyakorlatára koncentrációt, ehelyett hangsúlyozza a szubjektív oldal, az *opinio juris* szerepét.⁹

Az önvédelem joga a nemzetközi jog két jogforrásában, a szerződéses jogban (elsősorban az ENSZ Alapokmányában) és a nemzetközi szokásjogban is megjelenik,¹⁰ így a képviseltek elleni támadások megengedhetőségét is e két jogforrás tekintetében volt szükséges vizsgálnunk.¹¹ Miközben figyelembe vettünk szakirodalmi megállapításokat és bírósági határozatokat mint a nemzetközi jog szabályai megállapításának kiegészítő eszközeit,¹² a hangsúlyt a közvetlenül ezen szabályok létrejöttét, módosulását és értelmezését befolyásoló tényezőkre fektettük, különös tekintettel az állami gyakorlatra. A kiemelt figyelmet indokolja, hogy az állami gyakorlat a szerződéses rendelkezésekre és a nemzetközi szokásjogra is jelentős befolyást gyakorolhat a normák átértelmezése, illetve megváltoztatása útján.¹³ A nemzetközi szokásjog kialakulásának elengedhetetlen eleme a jogként elismeréssel

⁵ Olivier CORTEN: „The Controversies Over the Customary Prohibition on the Use of Force: A Methodological Debate” *European Journal of International Law* 2005/5. 803; Tom RUYTS: *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter: Evolutions in Customary Law and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press 2010) 6.

⁶ Vö. KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban* (Budapest, ELTE Eötvös Kiadó 2015) 120.

⁷ CORTEN (5. lj.) 803, 812.

⁸ KAJTÁR (6. lj.) 122; *Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya*. Kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról

⁹ CORTEN (5. lj.) 804, 816–817, 819–820. vö. RUYTS (5. lj.) 47.

¹⁰ Christopher GREENWOOD: „Self-Defence” in *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2011) 7. bek.; RUYTS (5. lj.) 7; *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*. Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, para. 177–179.

¹¹ Vö. RUYTS (5. lj.) 22.

¹² *A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai*, 38. cikk (1) bek. d) pont, Kihirdette: az 1974. évi 18. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Alapokmánya egyes rendelkezései módosításának kihirdetéséről.

¹³ Yoram DINSTEIN: „The Interaction between Customary International Law and Treaties” in *Collected Courses of the Hague Academy of International Law 322* (Leiden, Boston: Brill Nijhoff 2007) 268, 281–282. bek.

párosuló állami gyakorlat,¹⁴ valamint a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény is elismeri a szerződésekhez kapcsolódó utólagos gyakorlat értelmezésben játszott szerepét.¹⁵ Mind a szokásjog, mind a szerződéses jog átértelmezése, illetve állami gyakorlat által történő módosítása igen magas bizonyítási szinthez kötött (különös tekintettel az erőszakalkalmazás tilalmát kimondó *jus cogens* normára),¹⁶ a bizonyítási teher pedig a megváltozott jelentést állító, az önvédelem jogára támaszkodni kívánó államon van.¹⁷

Az állami gyakorlathoz kapcsolódó *opinio juris* megállapításakor nem kerülhet meg a belenyugvás, illetve hallgatólagos támogatás kérdése sem. Az erőszakalkalmazással járó incidensek többsége nem vált ki reakciót a nemzetközi közösségből,¹⁸ és ez nincs másként a képviselőket érő támadások esetén sem. Álláspontunk szerint a gyakorlat pusztja tűrése nem egyenértékű annak jogszerűnek tekintésével,¹⁹ kiváltképpen *jus cogens* szabályok esetén, amelyek módosításához nem tekintjük elegendőnek a nemzetközi közösség hallgatását.²⁰

Az állami gyakorlat elemzéséhez olyan diplomáciai és konzuli képviselők elleni támadásokat vizsgáltunk,²¹ ahol legalább reális esély volt arra, hogy jelentősebb

¹⁴ *North Sea Continental Shelf cases* (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands), Judgment, I.C.J. Reports 1969, para. 77.

¹⁵ 1969. évi bécsi egyezmény a szerződések jogáról, 31. cikk (3) bek. b) pont. Kihirdette: 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről

¹⁶ Mark E. VILLIGER: *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties* (Leiden: Nijhoff 2009.) 431–432, 671–673; Oliver DÖRR – Kirsten SCHMALENBACH (szerk.): *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary* (Heidelberg, New York: Springer 2012) 555, 557, 912, 917; Andre DE HOOGH: „Jus Cogens and the Use of Armed Force” in Marc WELLER (szerk.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2015) 1170, 1172–1173; Jörg KAMMERHOFER: „The Resilience of the Restrictive Rules on Self-Defence” in Marc WELLER (szerk.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2015) 643; DINSTEIN (13. lj.) 257–260. bek.; Irina BUGA: *The Modification of Treaties by Subsequent Practice* (Oxford: Oxford University Press 2018) 152.

¹⁷ Alexander ORAKHELASHVILI: „Changing Jus Cogens Through State Practice? The Case of the Prohibition of the Use of Force and Its Exceptions” in Marc Weller (szerk.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2015) 169.

¹⁸ Dustin A. LEWIS – Naz K. MODIRZADEH – Gabriella BLUM: *Quantum of Silence: Inaction and Jus Ad Bellum* (Harvard Law School Program on International Law and Armed Conflict (HLS PILAC) 2019) nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:40931878 79.

¹⁹ *Jurisdiction of the European Commission of the Danube, Advisory Opinion No. 14.*, 8 December 1927. P.C.I.J. Series B, No. 12. 36–37; vö. LEWIS–MODIRZADEH–BLUM (18. lj.) 11; ORAKHELASHVILI (17. lj.) 171.

²⁰ LEWIS–MODIRZADEH–BLUM (18. lj.) 9, 39; Nuno Sérgio MARQUES ANTUNES: „Acquiescence” in *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2006) 14–16. bek., John QUIGLEY: „The Afghanistan War and Self-Defence” *Valparaiso University Law Review* 2003/2. 542, 554; idézi ORAKHELASHVILI (17. lj.) 171.

²¹ Ideértve a képviselők céljaira használt épületek, helyiségek, illetve a diplomáciai képviselő vezetője lakásaként használt épületeket. 1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatokról, 1. cikk (1) bek. i) pont. Kihirdette: 1965. évi 22. törvényerejű rendelet a diplomáciai kapcsolatokról Bécsben, 1961. április 18-án aláírt nemzetközi szerződés kihirdetéséről. 1963. évi bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról, 1. cikk (1) bek. j) pont. Kihirdette: 1987. évi 13. törvényerejű rendelet a konzuli kapcsolatokról Bécsben, 1963. április 24-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

károsodás érje a képviseletet²² vagy ellehetetlenítse annak működését.²³ Nem elemeztük a diplomáciai és konzuli személyzet tagjait a képviseletől távol érő támadásokat, a tiszteletbeli konzulok lakó-, illetve munkahelyeit, valamint a mentességet élvező nemzetközi szervezetek irodái ellen irányuló támadásokat. Nem törekedtünk az összes támadás rögzítésére, azonban kísérletet tettünk a releváns intenzitásúak minél teljesebb összegzésére.

Alapvetően kétféle támadással kapcsolatos állami gyakorlatot kívántunk összegyűjteni. Egyrészt az önvédelmi jog állítólagos gyakorlásával társult eseteket, másrészt az ezekkel összemérhető súlyosságú, azonban önvédelmi helyzettel együtt nem járt incidenseket. Előbbiek tekintetében a legfontosabb forrás a Biztonsági Tanács gyakorlata, amely tartalmazza az Alapokmány 51. cikke alapján a BT-hoz beérkezett önvédelmi hivatkozásokat is.²⁴ Az incidensek, illetve a rájuk adott állami reakciók összegyűjtésében az egyik fő forrás az ENSZ főtitkára által tagállami jelentések alapján 1981 óta évente-kétévente összeállított jelentés volt,²⁵ valamint angol nyelvű napilapok archívumait is felhasználtuk.²⁶ A kutatás során több, mint 650 támadás került az adatbázisunkba.

3. ELMÉLETI VITÁK A KÉPVISELETEK ELLENI TÁMADÁSOK MINŐSÍTÉSÉRŐL

A diplomáciai és konzuli képviseletek elleni támadások esetén a fő kérdés a küldő állam és a képviseletek közötti viszony. Vitatott ugyanis, hogy ez olyan szoros kapcsolatot jelent-e, amely lehetővé teszi az önvédelem jogának gyakorlását. A képviseletek nem tartoznak a küldő államuk területéhez, pusztán eljárási mentességeket élveznek a fogadó állam joghatósága alól.²⁷ Mindazonáltal egyre szélesebb elismerést nyer elméletben és gyakorlatban is a fegyveres támadás lehetősége bizo-

²² Bekerültek például kézi páncéltörő gránátvetővel (RPG) vagy Molotov-koktéll felhasználásával történt támadások, még ha nem is okoztak végül súlyos kárt, de a kisebb intenzitású kő- és tojásdobást, zászlószaggatást igyekeztünk kiszűrni.

²³ Például elhúzóó ostrom vagy túszejtés az épületben.

²⁴ Az önvédelmi jelentések forrásaként a Biztonsági Tanács gyakorlatának repertóriumát használtuk: *Repertoire of the Practice of the Security Council*, www.un.org/securitycouncil/content/repertoire/structure. A kutatás idején az 1946 és 2017 közötti időszakokra vonatkozó kötetek voltak elérhetőek.

²⁵ Az államok jelentéseit, illetve a főtitkár összegzését az ENSZ Közgyűlés 35/168-as számú határozatával kezdeményezte (*Consideration of Effective Measures to Enhance the Protection, Security and Safety of Diplomatic and Consular Missions and Representatives*. G.A. Res. 35/168, 95th plen. mtg., 15 December 1980, U.N. Doc. A/RES/35/168, 7., 10. bek.).

²⁶ A pontosság javítása érdekében adatbázisunkat a RAND Corporation „*Database of Worldwide Terrorist Incidents*” (www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents), 1968 és 2009 között 40 ezer terrortámadást, illetve az amerikai National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism „*Global Terrorism Database*” (<https://www.start.umd.edu/gtd>) 1970 és 2017 között 180 ezer terrortámadást rögzítő adatbázisában szereplő legalább 5 halálos áldozattal vagy 10 sebesülten járt incidensekkel is összevetettük.

²⁷ Jean d'ASPREMONT: „Premises of Diplomatic Missions” in *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2009) 3. bek.

nyos, az állam területén kívül eső pozíciók ellen is, különösen az eredetileg agressziós cselekményeket felsoroló 3314-es ENSZ közgyűlési határozat példái kapcsán.²⁸ Kérdéses azonban, hogy a képviseleteket is ebbe a körbe vonhatjuk-e. A szakirodalomban négy fő érv jelenik meg, ezek közül az első kettő az önvédelmi helyzetet kiváltó fegyveres támadás követelményeihez, a harmadik az erre válaszul adott önvédelmi cselekmény kritériumaihoz, a negyedik pedig a teheráni tús-ügyben hozott ítélet értelmezéséhez kapcsolódik.

3.1. MI ELLEN KELL IRÁNYULNIA A FEGYVERES TÁMADÁSNAK?

Több szerző is osztja álláspontunkat, amely szerint a támadásnak mindenképpen az államterület ellen kell bekövetkeznie, és mivel a képviseletek nem képezik az államterület részét, nincs fegyveres támadás ellenük.²⁹ Ezek a szerzők azonban nem vitatják, hogy az állam egyes megjelenési formái (*emanations of the state*), különösen fegyveres erők és hadihajók, fegyveres támadás célpontjai lehetnek. Nolte és Randelzhofer álláspontja szerint a fegyveres erők kivételt képeznek a területiség követelménye alól, mivel ezek a politikai függetlenség biztosításának eszközei.³⁰ Schweisfurth és Hakenberg a különbségtételt kvázi-territorialitással magyarázza, azaz úgy vélik, ezeket az állam területének részeiként kell kezelnünk, szemben az egyértelműen a fogadó állam területéhez tartozó képviseletekkel.³¹

A publicisták másik része úgy véli, hogy a fegyveres támadásnak nem kell az állam területe ellen irányulnia. Ruys és Schachter álláspontja szerint speciális körülmények esetén a nagykövetségek elleni támadások a fegyveres erőket érő támadásokként kezelendők,³² míg a Chatham House, Rosenne és Lillich álláspontja szerint ezek az

²⁸ *Definition of Aggression, Annex – Definition of Aggression*. G.A. Res 3314 (XXIX), 2319th plen. mtg. 14 December 1974, 14 December 1974, U.N. Doc. A/RES/29/3314; Yoram DINESTEIN: „Aggression” in *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2015) 7, 33. bek.; Georg NOLTE – Albrecht RANDELZHOFFER: „Article 51” in Bruno SIMMA [et al.] (szerk.): *The Charter of the United Nations: A Commentary 2* (Oxford: Oxford University Press³2012) 19, 22. bek.; GREENWOOD (10. lj.) 21. bek.

²⁹ Oliver DÖRR – Albrecht RANDELZHOFFER: „Article 2(4)” in Bruno Simma [et al.] (szerk.): *The Charter of the United Nations: A Commentary 1* (Oxford: Oxford University Press³2012) 36. bek.; *Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)*, Judgment, I.C.J. Reports 1980, *Dissenting Opinion of Judge Tarazi* paras. 64–65; Michael HAKENBERG: *Die Iran-Sanktionen Der USA Während Der Teheraner Geiselafläre Aus Völkerrechtlicher Sicht* (Frankfurt am Main: Lang 1988) 226; Mathias FORTEAU – ALISON SEE Ying Xiu: „The US Hostage Rescue Operation in Iran 1980” in Tom RUYSS – Olivier CORTEN – Alexandra HOFER (szerk.): *The Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2018) 312.

³⁰ NOLTE – RANDELZHOFFER (28. lj.) 25–28. bek.

³¹ Theodor SCHWEISFURTH: „Operations to Rescue Nationals in Third States Involving the Use of Force in Relation to the Protection of Human Rights” *German Yearbook of International Law* 1980. 164. HAKENBERG (29. lj.) 226. Dörr és Randelzhofer hasonló álláspontot képvisel a Lotus-ügy alapján: DÖRR – RANDELZHOFFER (29. lj.) 35–36. bek.; *The Case of the S.S. „Lotus” (France v. Turkey)*, Judgment No. 10, 7 September 1927. P.C.I.J. Series A, No. 10. 25.

³² Oscar SCHACHTER: „International Law in the Hostage Crisis: Implications for Future Cases” in Christopher WARREN – Paul H. KREISBERG (szerk.): *American Hostages in Iran* (New Haven: Yale University Press 1985) 328, Tom RUYSS: „The “Protection of Nationals” Doctrine Revisited” *Journal*

incidensek mindig potenciális fegyveres támadásnak minősülnek.³³ Dinstein álláspontja szerint amennyiben egy állami létesítmény jogszerűen helyezkedik egy másik állam területén, és ezt a fogadó állam megtámadja, önvédelem attól függetlenül érvényesíthető, hogy katonai bázisról vagy diplomáciai képviselőről van szó.³⁴ Azonban ezek a szerzők sem adnak egyértelmű választ arra a kérdésre, hogy milyen szempontok alapján dönthetnénk el, hogy például a fegyveres erőkhöz hasonlóan vagy eltérően kell kezelnünk ezeket az incidenseket.

Véleményünk szerint a képviselők és küldő államuk között nem áll fenn olyan kapcsolat, mint amelyet az utóbbi szerzők feltételeznek. Amíg a külföldön állomásozó fegyveres erők vagy egy hadihajó az állami hatalom érvényesítésének, biztonságának garantálásának eszköze, egy képviselő sokkal inkább jelképes szerepet lát el. Egy missziót érő támadás nem lehetetleníti el a küldő állam hatalmának gyakorlását az adott helyzetben, pusztán a fogadó állammal történő hivatalos kapcsolattartás egyik módját akadályozza. Ezt látszik megerősíteni a 3314-es ENSZ közgyűlési határozat is, melynek példáiból hiányzik a képviselők elleni támadás, miközben számos súlyos incidens következett be annak elfogadása előtt is.

3.2. A DE MINIMIS KÖVETELMÉNY

A szakirodalmi állásfoglalások egy része szerint legalább a jelentős intenzitású támadásokat fegyveres támadásként kell kezelnünk a küldő állammal szemben. Wedgwood az Egyesült Államok kelet-afrikai képviselőit 1998-ban ért, több száz halálos áldozatot követő robbantások kapcsán írja, hogy az ilyen borzalmas

of Conflict & Security Law 2008. 245–246. Ruys utal Arangio-Ruiz egy írására is, amelyben a szerző a fegyveres támadás határátlépő jellegét elutasítja, azonban az idézett helyen kifejezetten nem jelenik meg a képviselők elleni támadás kérdése. Gaetano ARANGIO-RUIZ: *The UN Declaration on Friendly Relations and the System of the Sources of International Law* (Alphen aan den Rijn: Sijthoff 1979) 105.

³³ „The Chatham House Principles of International Law on the Use of Force in Self-Defence” *The International and Comparative Law Quarterly* 2006/4. 965; Shabtai ROSENNE: „The Perplexities of Modern International Law : General Course on Public International Law” in *Collected Courses of the Hague Academy of International Law 291* (Leiden, Boston: Brill Nijhoff 2001) 155; Lillich álláspontja szerint a képviselőt a küldő állam „szuverén tulajdona”, megtámadása lehetővé teszi az önvédelmi cselekményt az épület biztosítása és állampolgárai kiszabadítása érdekében. Thomas C. WINGFIELD – James E. MEYEN (szerk.) – Richard B. LILICH: „Lillich on the Forcible Protection of Nationals Abroad – in Memory of Professor Richard B. Lillich” *International Law Studies* 2002. 73.

³⁴ Yoram DINSTEIN: *War, Aggression and Self-Defence* (Cambridge: Cambridge University Press 2012) 214. Hasonlóan Claus KRESS: „The State Conduct Element” in Claus KRESS – Stefan BARRIGA (szerk.): *The Crime Of Aggression: A Commentary* (Cambridge: Cambridge University Press 2017) 467. Megemlíthető, hogy Ronzitti elutasítja az önvédelem lehetőségét ilyen esetekben, arra alapozva, hogy a 3314-es ENSZ Közgyűlési határozat nem tartalmazza az ilyen eseményeket (megjegyzendő, a példák pusztán példálózó felsorolást képeznek). Natalino RONZITTI: *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity* (Dordrecht: Brill Nijhoff 1985) 66. Később arra helyezi a hangsúlyt, hogy a fegyveres támadásnak az állami szuverenitás jelképei ellen kell irányulnia, de nem sorolja a nagykövetségeket ezek közé. Natalino RONZITTI: „The Expanding Law of Self-Defence” *Journal of Conflict & Security Law* 2006. 350.

incidenseket a küldő állam elleni fegyveres támadásokként kell kezelnünk, ha „*a szavak bármit is jelentenek számunkra*”.³⁵ Ruys, mivel Washington fegyveres támadásként tüntette fel ezt az incidenst, és ezt a nemzetközi közösség nem utasította el, arra következtet, hogy legalább a súlyos támadásokat fegyveres támadásnak kell tekintenünk.³⁶ Dinstein implicit módon alkalmazza a súlyossági kritériumot, amikor kifejti, hogyha egy képviseletet egy harmadik állam pusztít el, az fegyveres támadás a fogadó és a küldő állam irányában is.³⁷

Álláspontunk szerint ez a megközelítés eleve hibás, hiszen feltételezi, hogy a képviselet elleni támadás a küldő állam elleni erőszak-alkalmazásként értékelhető. Noha ezek a támadások diplomáciai jog és erőszakalkalmazás szempontjából is tárgyalhatók, véleményünk szerint ez kizárólag a fogadó állam irányába jelent erőszakalkalmazást, hiszen a küldő állam pusztán a fogadó állam által elismert mentességeket élvezve egy adott ingatlan felett, nincs valójában jelen az incidensnél.

A támadások súlyosságának megítélésében fontos szempontnak tartjuk, hogy a Nemzetközi Bíróság joggyakorlatában szétválasztotta a kritériumot méret ('scale') és hatás ('effect') tekintetében.³⁸ Egyetértünk Green meglátásával, mely szerint ez alkalmas lehet a fegyveres támadás lehetséges célpontjainak elhatárolására.³⁹ Ha a képviseletek elleni támadásokra alkalmazzuk ezt a tesztet, megállapíthatjuk, hogy érjen bármilyen jelentős támadás is egy képviseletet, annak hatása a küldő állam biztonságára, területi épségére elhanyagolható. A számos áldozattal járó, sokkoló támadások veszteségei jelentős lélektani hatást gyakorolnak a küldő államra, azonban, mivel tipikusan az állam területétől messze, elszigetelten helyezkednek el, nem éri el azt a hatást, amely a fegyveres támadássá minősítéshez elegendő súlyúvá tenné ezeket.

Megjegyzendő, hogy a *de minimis* kritérium elfogadása sem tenné egyértelműen eldönthetővé, mi minősül fegyveres támadásnak, hiszen nem rendelkezik általánosan elfogadott mércével.⁴⁰ Különösen igaz ez a képviseletek elleni támadások esetén, ahol a vonatkozó gyakorlat hiánya jelentős bizonytalanságot eredményez az intenzitási küszöb megállapításnak szempontjából.

³⁵ Ruth WEDGWOOD: „Responding to Terrorism: The Strikes Against Bin Laden” *Yale Journal of International Law* 1999. 564.

³⁶ RUYS (32. lj.) 246; RUYS (5. lj.) 152.

³⁷ DINSTEIN (34. lj.) 215.

³⁸ *Nicaragua, Judgment* (10. lj.) 195. bek.

³⁹ James A. GREEN: *The International Court of Justice and Self-Defence in International Law* (Oxford: Hart Publishing 2009) 40–41. hasonlóan Christine GRAY: *International Law and the Use of Force* (Cambridge: Cambridge University Press 2018) 154; DE HOOGH (16. lj.) 1180.

⁴⁰ GREEN (39. lj.) 41. A súlyosság szubjektív megítélésére jó példa a Ruys és Wedgwood által különösen súlyosnak tekintett kelet-afrikai robbantások esete, amelyet Green viszonylag kis súlyúnak tekint a hagyományos határátlépéssel járó incidensekhez képest – GREEN (39. lj.) 140. Összehasonlításképpen, Kretzmer a *de minimis* követelményt kimerítőnek minősíti a négy halálos áldozattal és jelentős anyagi kárral járó 2012-es bengázi támadást. (David KRETZMER: „US Extra-Territorial Actions Against Individuals: Bin Laden, Al Awlaki and Abu Khattalah – 2011. and 2014.” in Tom RUYS – Olivier CORTEN – Alexandra HOFER (szerk.): *The Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2018) 780.

3.3. AZ ÖNVÉDELMI CSELEKMÉNY SZÜKSÉGESSÉGE

Egy fegyveres támadásra adott válaszreakciónak eleget kell tennie a szükségesség követelményének ahhoz, hogy azt az önvédelmi jog jogszerű gyakorlásának lehessen tekinteni.⁴¹ A szükségesség sokrétű fogalom. Mindenekelőtt megköveteli, hogy a cselekmény célja az önvédelem legyen, azaz a fegyveres támadás megállítása és visszaverése, ezáltal az állam biztonságának, politikai és területi integritásának helyreállítása.⁴² A megtorlást vagy vélt biztonsági érdekek védelmét célzó cselekménynek nem tesznek eleget ennek a követelménynek.⁴³ Nolte és Randelzhofer hangsúlyozza, hogy a nagykövetségek elleni támadások az állampolgárokat érő támadásokhoz hasonlóan nem veszélyeztetik az állam létét vagy biztonságát, így nem teremthetnek alapot az önvédelmi jog gyakorlására.⁴⁴

Álláspontunk szerint a válaszlépés a szükségesség további aspektusainak sem tud megfelelni. A szükségesség fogalmát gyakran úgy értelmezik, hogy a válaszcselekmény szükséges, ha nincs más valós alternatívája egy államnak az önvédelemre.⁴⁵ Ez a helyzet azonban nem áll fenn képviseltek elleni támadások esetén, hiszen a képviselő sérthetlenségének biztosítására a fogadó államnak több más hatékony opció áll a rendelkezésére, illetve adott esetben a fogadó állammal szembeni fellépés is lehetséges, az államfelelősség felhívásától kezdve a Biztonsági Tanács által elrendelt kollektív fellépésig.

A szükségesség azt is előírja, hogy a támadást a reakció ésszerű időben kövesse.⁴⁶ A képviseltek elleni támadások gyakorlati problémája, hogy ezek tipikusan pillanatnyiak (például egy robbantás) vagy jellemzően felderíthető mintázat nélküli, különálló incidensek (például egy feldühödött tömeg által elkövetett támadás), így az állami válaszcselekmény csak kivételes, elhúzódó eseményeknél lehet alkalmas a támadás elhárítására. A késve megtett reakciók pedig minden valószínűség szerint represszáliaként minősülnek, hiszen az ilyen cselekmények inkább büntető, mintsem védelmi jelleggel rendelkeznek.⁴⁷

⁴¹ *Nicaragua, Judgment* (10. lj.) para. 176, *Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I.C.J. Reports 2005. para. 148.

⁴² Olivier CORTEN: „Necessity” in Marc WELLER (szerk.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2015) 872; *Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Judgment, I.C.J. Reports 2003. para. 161; RONZITTI 2006. (34. lj.) 355; RUYS (5. lj.) 123.

⁴³ CORTEN (43. lj.) 872; *Armed Activities, Judgment* (41. lj.) para. 148.

⁴⁴ NOLTE – RANDELZHOFFER (28. lj.) 28. bek.

⁴⁵ RUYS (5. lj.) 95; GRAY (39. lj.) 159.

⁴⁶ CORTEN (49. lj.) 870, 873; RUYS (5. lj.) 99; *Nicaragua, Judgment* (10. lj.) para. 237.

⁴⁷ GRAY (39. lj.) 205; Terry GILL: „When Does Self-Defence End?” in Marc WELLER (szerk.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2015) 745.

3.4. A TEHERÁNI TÚSZ-ÜGY SZÓHASZNÁLATA

A NB a teheráni túsz-ügyben hozott ítéletében – a szóhasználat utóéletét tekintve meglehetősen felelőtlen módon – több alkalommal is a *fegyveres támadás (armed attack)* kifejezéssel utal az Egyesült Államok nagykövetségét elfoglaló tömeg cselekményeire.⁴⁸ Ezzel a NB számos szerző meglátása szerint elismerte az Alapokmány 51. cikke szerinti önvédelmi helyzetet, de legalábbis egy erre utaló jelzést tett, különösen abban a kontextusban, hogy az Egyesült Államok az eljárás ideje alatt megkísérelt egy fegyveres mentőakciót, amelyet önvédelemként jelentett a BT felé.⁴⁹

Álláspontunk szerint nemhogy kétséges,⁵⁰ hogy a Bíróság elismerte az önvédelem lehetőségét, hanem ez az állítás félremagyarázása az ítéletben szereplő *fegyveres támadás* kifejezésnek.⁵¹ Ki kell emelni, hogy a NB ezt a szókapcsolatot a támadásra utaló (*attack, assault*) kifejezésekkel felcserélhető módon, az események leírása, nem pedig minősítése kapcsán használta.⁵² Ezt erősíti az a tény is, hogy kontextusának nincs köze erőszakalkalmazáshoz, a Bíróság csak államfelelősségi kérdéseket vizsgált.⁵³ A szerencsétlenül megválasztott kifejezés minden bizonnyal a *fegyverrel elkövetett támadás*, illetve *fegyveres csoport támadása* értelemben került alkalmazásra. Ezt alátámasztja, hogy az ítélet elején egy fegyveres csoport (*armed group*) támadása szerepel,⁵⁴ és az ítélet a későbbiekben kimondottan erre a bekezdésre utal vissza, amikor a fegyveres támadás kifejezést alkalmazza.⁵⁵ A köznyelvi szóhasználatra utal az is, hogy az ítélet francia változatában nem az Alapokmány 51. cikke szerinti *agression armée* kifejezés, hanem a nemzetközi jogi jelentéssel nem bíró *attaque armée* szerepel.⁵⁶

Az elméleti megállapítások alapján véleményünk szerint kijelenthető, hogy a képviseletek elleni támadások nem alkalmasak arra, hogy az államok az önvédelem jogával éljenek válaszcselekményeik igazolására. Mindazonáltal, e fontos elméleti és gyakorlati kérdés tisztázása érdekében az állami gyakorlat átfogó elemzését is

⁴⁸ *Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment* (290. lj.) paras 57, 64, 91.

⁴⁹ Így például RUYTS (32. lj.) 246; RUYTS (5. lj.) 201; *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*. Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, *Dissenting Opinion of Judge Schwebel*, paras 292–293; DINSTEIN (34. lj.) 215; Jan KITTRICH: *The Right of Individual Self-Defense in Public International Law* (Berlin: Logos 2008) 36–37. KRESS (34. lj.) 452, 467, 481. Az önvédelmi hivatkozáshoz: *Letter Dated 25 April 1980 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council*. 25 April 1980, U.N. Doc. S/13908.

⁵⁰ RONZITTI 2006. (34. lj.) 350.

⁵¹ vö. FORTEAU – ALISON SEE (29. lj.) 311.

⁵² vö. Ted L. STEIN: „Contempt, Crisis, and the Court: The World Court and the Hostage Rescue Attempt” *American Journal of International Law* 1982. 500.

⁵³ Karl ZEMANEK: „Response to a Terrorist Attack - A Clarification of Issues” *Austrian Review of International and European Law* 2010. 209; Gábor KAJTÁR: „Self-Defence against Non-State Actors - Methodological Challenges” *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis Rolando Eötvös Nominatae Sectio Juridica* 2013. 312.

⁵⁴ *Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment* (29. lj.) paras 14, 17.

⁵⁵ *Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment* (290. lj.) paras 64; KAJTÁR (53. lj.) 312–313.

⁵⁶ KAJTÁR (6. lj.) 188–189.

elvégeztük, hogy feltárhassuk a vonatkozó nemzetközi szokásjogi szabályokat. Ezt a több száz támadást magába foglaló adatbázist a következő fejezetben mutatjuk be.

4. A KÉPVISELETEK ELLENI TÁMADÁSOK ÁLLAMI GYAKORLATA

4.1. A TÁMADÁSOKRÓL ÁLTALÁBAN

A kutatás során több, mint hatszázötven, 1945. október 24. és 2019. június 30. közötti támadást rögzítettünk. Ezek túlnyomórészt előre eltervezett rajtaütés, bombatámadás vagy tömeges ostrom formájában valósultak meg, kisebb számban gyűjtogatások és távolról leadott lövések is előfordultak. Adatbázisunk szerint mintegy 90 állam képviselőjét érte támadás, több mint 100 állam 170 városában. A támadásoknak legkitettebb térségnek Európa és a Közel-Kelet bizonyult, az összes támadás mintegy kétharmada ezekben a régiókban következett be. Adatbázisunk szerint az összes támadás közel negyedének az Egyesült Államok valamely képviselője volt a célpontja. A támadások egyötöde járt egy vagy több halálos áldozattal, illetve az előbbieket is beleértve körülbelül egynegyedük során szenvedett legalább egy személy sérülést. A személyi sérülések általában a robbantásokhoz kötődnek, és mivel ezek jellemzően a képviselők bejáratánál következnek be, az áldozatok túlnyomórészt a járókelők, a képviselő védelmét ellátó őrök, a fogadó állam fegyveres erejének tagjai, ritkán a hivatalos személyzet vagy a küldő állam állampolgárai.

4.2. TÁMADÁSOK ÖNVÉDELEMRE HIVATKOZÁSSAL

Az önvédelmi jog gyakorlásának tekintett helyzeteket az államok által a Biztonsági Tanács felé önvédelem gyakorlásáról tett jelentések alapján azonosítottuk. Noha az Alapokmány 51. cikke által előírt jelentéstételi kötelezettség nem elengedhetetlen feltétele az önvédelem gyakorlásának, a NB joggyakorlata szerint a jelentés az önvédelemben cselekvésről való meggyőződést jelző tényező lehet.⁵⁷ Ennek megfelelően túljelentési gyakorlat figyelhető meg, és az államok kétes megítélésű helyzetekben is inkább önvédelemre hivatkoznak.⁵⁸ Következésképp a jelentésekről alappal feltételezhető, hogy minden önvédelmi hivatkozást magukba foglalnak.

A több, mint 650, adatbázisban rögzített támadáshoz képest szembeötlő, hogy mindössze 4 olyan incidens volt az elmúlt 75 évben, amikor önvédelemre hivatkozott egy állam a képviselőjét ért támadás kapcsán. Ez a 4 hivatkozás ráadásul a közel 200 államot számláló nemzetközi közösség egyetlen tagjától, az Egyesült Államoktól származik. Azonban Washington gyakorlata sem következetes: a vizs-

⁵⁷ *Nicaragua, Judgment* (10. lj.) para 200; *Armed Activities, Judgment* (41. lj.) para. 145; GRAY (39. lj.) 128.

⁵⁸ GRAY (39. lj.) 121, 125.

gált időszakban több, mint 140 támadás érte képviselőit, melyek közül 4 esetben hivatkozott önvédelemre. Ezek között pedig további 21 olyan volt, amely legalább 4 halálos áldozattal járt,⁵⁹ mégsem történt önvédelemre hivatkozás.⁶⁰

Ezekben az esetekben az önvédelmi cselekmény jogszerűsége, önvédelmi jellege ráadásul eleve megkérdőjelezhető, hiszen a válaszcselekményekre jelentős időbeli késéssel került sor, amely kérdésessé teszi ezek szükségességét, növeli a represz-száliának minősítés esélyét.

Az Egyesült Államok hozzáállása a teheráni túsz-ügy békés rendezését célzó erőfeszítések kudarca után változott meg. Washington képviselője a Biztonsági Tanács ülésén 1973-ban még határozottan azt az álláspontot képviselte, hogy hiába érték a megelőző 8 évben 27 alkalommal képviselőiket támadások, melyek során hivatalos személyek is életüket veszítették, nem kérték a BT összehívását, mert ezek a *bűncselekmények* nézetük szerint nem veszélyeztetik a *nemzetközi békét és biztonságot*. Hangsúlyozta, válaszul a helyi hatóságokkal vették fel a kapcsolatot, valamint kormányközi együttműködéssel keresnek megoldást a támadások megelőzésére.⁶¹

Álláspontunk szerint az egyetlen államhoz kapcsolódó csekély esetszám, különösen a következetesen ellentétes gyakorlatot mutató számos egyéb incidens nem képes arra, hogy megváltoztassa az erőszak alkalmazásának szabályait.

Az erőszakalkalmazás területén a szabályok megsértésével járó esetek jóval látványosabbak, mint a jogkövető gyakorlat, így a szakirodalom is alapvetően az önvédelmi hivatkozást tartalmazó esetekre koncentrál. Ez azonban eltorzítja az állami gyakorlatról alkotott felfogásunkat, azt az érzést keltheti, hogy ezek a túlzó igények tipikusak, mintsem kivételesek.⁶² Hibásnak tekintjük azt a felfogást, amely a nagyhatalmi gyakorlatra támaszkodva, az *opinio juris* és időbeliség követelményét elhanyagolva,⁶³ e kivételesnek tekinthető esetek alapján következtet az alkalmazandó jogra. Különösen igaz ez olyan helyzetekben, ahol az államok kiterjesztően értelmezik a fegyveres támadás fogalmát, hogy így kíséreljék meg igazolni egyébként represz-száliának tűnő cselekményeiket.⁶⁴ Ez a tendencia a képviselők elleni támadásokkal kapcsolatos szakirodalomban is megjelenik.⁶⁵

Az állami reakciók értékelésében pedig fontos elvárás, hogy ne tévesszük össze a szolidaritáson alapuló politikai nyilatkozatokat egy adott válaszcsepés jogi háttérre irányuló támogató nyilatkozatokkal. A BT-ban vagy a Közgyűlésen zajló viták jellemzője, hogy általában a támogató megnyilvánulások sem használnak jogi nyelvetet, inkább együttérzést fejeznek ki. Ezek a felszínes szemléltető számára a jog-

⁵⁹ A 4 halálos áldozattal járó 2012-es bengázi támadásra már fegyveres támadásként hivatkozott utólag az Egyesült Államok.

⁶⁰ A világ többi állama pedig további 37 ilyen intenzitású támadást szenvedett el.

⁶¹ *Verbatim Record, 1742nd meeting of the Security Council*, 18 September 1973, U.N. Doc. S/PV.1742. paras 42–43.

⁶² Vö. GRAY (39. lj.) 123; RUYTS (5. lj.) 33–34.

⁶³ Vö. CORTEN (5. lj.) 804.

⁶⁴ RONZITTI 2006 (34. lj.) 355.

⁶⁵ Ignaz SEIDL-HOHENVELDERN: *Völkerrecht* (Köln: Heymann ⁵1984) 216; KITTRICH (49. lj.) 37; „Final Committee Report on Aggression and the Use of Force” *International Law Association Reports of Conferences* 2018. 596.

alap megerősítésének tűnhet, de legtöbbször nem terjed ki arra, még ha a szakirodalom gyakran át is siklik ezen különbségek felett.⁶⁶

Képviselőket ért támadások és önvédelmi hivatkozások az állami gyakorlatban

Helyszín	Időpont	Halálos áldozatok/sérültek	Önvédelmi cselekmény (támadás óta eltelt idő)
Teherán (Irán)	1979. 11. 04. –1981. 01. 20.	0/0 ⁶⁷	1980. 04. 24. (172 nap)
Bejrút (Libanon)	1986. 04. 04.	0/0	1986. 04. 14. (10 nap)
Nairobi (Kenya), Dar Es-Salaam (Tanzánia)	1998. 08. 07.	224/4000	1998. 08. 20. (13 nap)
Bengázi (Libia)	2012. 09. 11.	4/0	2014. 06. 17. (644 nap)

4.2.1. TEHERÁNI TÚSZ-ÜGY

1979. november 4-én feldühödött diákok foglalták el az Egyesült Államok nagykövetségét az iráni fővárosban, majd több, mint félszáz alkalmazottat tartottak fogva 444 napon keresztül.⁶⁸ Az Egyesült Államok már 1979. november 29-én eljárást kezdeményezett a NB előtt Irán ellen a helyzet megoldása érdekében. Az eljárás végét ki sem várva, 1980. április 24-én egy amerikai katonai elitosztag megkísérelte kiszabadítani a túszokat, azonban a szerencsétlenségekkel kísért akciót még a céltól távol kénytelenek voltak megszakítani. A beavatkozási kísérletet (az ún. Saskaromhadműveletet) az Egyesült Államok másnap önvédelemként jelentette a BT felé.⁶⁹

A NB ítéletében rögzítette a beavatkozás tényét, de leszögezte, hogy nem fog a hadművelet megítéléséről dönteni, mert az nem a kérelem tárgya. Ennek ellenére kemény szavakkal róttá meg az Egyesült Államokat, hogy cselekményével aláássa a békés vitarendezésbe vetett bizalmat, amelyre a kirívóan jogsértő magatartás sem lehetett alap.⁷⁰ Az önvédelmi hivatkozást mindazonáltal csak különvéleményekben érintették a NB bírói.⁷¹

Más szempontból az önvédelmi hivatkozás jogszerűségét eleve kizárja, hogy az eredeti támadás nem volt betudható *jus ad bellum* szempontból Iránnak, még ha

⁶⁶ GRAY (39. l.) 21.

⁶⁷ A kapcsolódó, meghíusult amerikai mentőakcióban 8 katona és egy iráni civil vesztette életét. „Iran Hostage Crisis” (*Encyclopedia Britannica*, 31 January 2019) www.britannica.com/event/Iran-hostage-crisis

⁶⁸ KAJTÁR (6. l.) 186.

⁶⁹ *Letter from the Permanent Representative of the U.S.* (49. l.) 1.

⁷⁰ *Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment* (29. l.) paras 32, 93-94.

⁷¹ Morozov kifogásolta, hogy a NB nem állapította meg az önvédelmi hivatkozás alaptalanságát fegyveres támadás hiányában. (Feltételezhető azonban, hogy jogszerű önvédelmi cselekményért nem róttá volna meg a NB az Egyesült Államokat, így a beavatkozás elítélése is arra utal, hogy a NB nem tekintette önvédelemnek az akciót). *Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)*, Judgment, I.C.J. Reports 1980, *Dissenting Opinion of Judge Morozov* 56–57. A Nicaragua-ügyhöz fűzött különvéleményében Schwebel jogilag helytállóan minősítette az önvédelmi hivatkozást. *Nicaragua, Dissenting Opinion of Judge Schwebel* (49. l.) 292–293.

a későbbi állami nyilatkozatok után megállapíthatóvá is vált az állam felelőssége a képviseletet elfoglaló tömeg cselekményeiért.⁷²

Az Egyesült Államok viszonyulása is folyamatosan változott. A támadást követően nem jelentett fegyveres támadást vagy önvédelemi cselekvést, Washington november 9-én a BT elnökének címzett levelében csak az *irániak egy csoportja* által elfoglalt képviselet sérthetlenségének helyreállítását sürgette.⁷³ A NB előtt indított perben is a diplomáciai és a konzuli jog megsértését róta fel Iránnak.⁷⁴ Fél évvel később az önvédelemi cselekményre már *iráni fegyveres támadás* kapcsán hivatkozott.⁷⁵ Az amerikai álláspont politikai szempontok alá rendelését szemlélteti az a fenyegetés, amikor Carter elnök egy sajtótájékoztatón kijelentette a mentőakció előtt egy héttel, hogy a békés eszközök és az amerikai nép türelme fogytán van, ha nem tudnak így eredményt elérni, fegyveres eszközökhöz fognak folyamodni.⁷⁶ Az önvédelem jogát pedig nem az ilyen politikai megfontolásokra illesztették be az 51. cikkbe.

A Saskarom-hadművelet tekintetében a nemzetközi közösség reakciói vegyesek voltak: a szocialista blokk és az iszlám országok elítélték a cselekményt, azt a nemzetközi jog megsértésének tekintették. A nyugati államok megértően nyilatkoztak, azonban a támadások jogalapjáról nem ejtettek szót.⁷⁷

4.2.2. TÁMADÁS A BEJRÚTI NAGYKÖVETSÉG ELLEN

Az erőszakalkalmazás jogának egyik ismert eseménye az Egyesült Államok 1986. április 14-én libiai célpontok ellen végrehajtott, önvédelmi célú feltüntetett légitámadása, melyet egy nyugat-berlini szórakozóhely ellen hajtottak végre libiaként azonosított elkövetők. Az viszont kevésbé ismert, hogy az Egyesült Államok önvédelemre nemcsak a merénylet, hanem események sorozata kapcsán hivatkozott, amely egyik elemét egy, a bejrúti nagykövetség elleni támadás képezte.⁷⁸

Az incidenst helyesebb voltaképpen kísérletként minősíteni, hiszen a képviselet ellen irányított rakéta elvétette célját, és a közelben robbant fel, sem személyi sérülésről, sem anyagi kárról nem tudunk. A támadás önmagában tehát valószínűleg nem képezett volna hivatkozási alapot, ahogyan a többi, jellemzően szintén kísérleti fázisban rekedt terrorcselekmény sem, amelyre Washington hivatkozott.⁷⁹ Az ame-

⁷² *Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment* (29. lj.) paras 58, 73; GREENWOOD (10. lj.) para 15.

⁷³ *Letter Dated 9 November 1979. from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council.* 9 November 1979, U.N. Doc. S/13615.

⁷⁴ *Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)*, Judgment, I.C.J. Reports 1980, *Memorial of the Government of the United States of America.* 190.

⁷⁵ *Letter from the Permanent Representative of the U.S.* (49. lj.)

⁷⁶ idézi: RONZITTI 1985. (34. lj.) 43.

⁷⁷ FORTEAU - ALISON SEE (29. lj.) 309–310; RUYS (5. lj.) 226; RONZITTI 1985. (34. lj.) 44–47.

⁷⁸ *Letter dated 14 April 1986. from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council.* 14 April 1986, U.N. Doc. S/17990; *Provisional Verbatim Record, 2674th meeting of the Security Council*, 15 April 1986, U.N. Doc. S/PV.2674. 17.

⁷⁹ *Provisional Verbatim Record, 2674th meeting of the Security Council* (78. lj.) 17.

rikai indokolás szerint a válaszcspás célja a terrorcselekményekhez használt létesítmények elpusztítása és a további támadásokra irányuló szándék megszüntetése volt. Higginsszel egyetértve ezt a megtorlás, nem az önvédelem nyelvezetként jellemezhetjük.⁸⁰ A nemzetközi közösség többsége is elítélte az amerikai bombázást,⁸¹ ahogyan az ENSZ Közgyűlése is tette külön határozatban.⁸² Az Egyesült Államokat támogató államok nem érintették a képviselvek elleni fegyveres támadás kérdését, hanem elsősorban a megelőző önvédelem megengedhetőségére összpontosítottak.⁸³

4.2.3. ROBBANTÁSOK KELET-AFRIKÁBAN

1998. augusztus 7-én az Egyesült Államok Dar Es-Salaam-i (Tanzánia) és nairobi (Kenya) nagykövetségét egyszerre rázta meg két bombatámadás. A két támadásban összesen 224 személy, köztük 12 amerikai vesztette életét, és ezrek sebesültek meg.⁸⁴ A BT egyhangúan elfogadott határozatában terrortámadásnak és bűncselekménynek minősítette a történeteket,⁸⁵ az Egyesült Államok képviselője a BT ülésén pedig az elkövetők előkerítését és megbüntetését sürgette, a nemzetközileg védett személyek elleni bűncselekmények megelőzéséről szóló New York-i egyezményrel összhangban.⁸⁶

Az Egyesült Államok a robbantásokat utólag mégis fegyveres támadásnak minősítette, amikor önvédelmi jog gyakorlására hivatkozva augusztus 20-án légitámadásokkal megsemmisített egy szudáni vegyi üzemet és afganisztáni kiképzőtáborokat, melyeket Bin Ládén felelősnek tekintett terrorszervezetével hoztak kapcsolatba. Washington a csapásokat *válaszadással, illetve további támadások megelőzésével és azoktól való elrettentéssel* indokolta,⁸⁷ mivel a szervezet további terrortáma-

⁸⁰ *Provisional Verbatim Record*, 2674th meeting of the Security Council (78. lj.); Rosalyn HIGGINS: *Problems and Process: International Law and How We Use It* (Oxford: Clarendon Press 1994) 245.

⁸¹ GRAY (39. lj.) 203–204; RUYs (5. lj.) 425. Számos afrikai, illetve szocialista állam is elítélően nyilatkozott a BT ülésein, vö. *Provisional Verbatim Record*, 2677th meeting of the Security Council, 16 April 1986, U.N. Doc. S/PV.2677; *Provisional Verbatim Record*, 2678th meeting of the Security Council, 17 April 1986, U.N. Doc. S/PV.2678; *Provisional Verbatim Record*, 2679th meeting of the Security Council, 17 April 1986, U.N. Doc. S/PV.2679. Maurice KAMTO: "The US Strikes Against Libya" in Tom RUYs – Olivier CORTEN – Alexandra HOFER (szerk.): *The Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2018) 412–413.

⁸² *Declaration of the Assembly of Heads of State and Government of the Organization of African Unity on the aerial and naval military attack against the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya by the present United States Administration in April 1986*. G.A. Res. 41/38, 20 November 1986, 78th plenary mtg. U.N. Doc. A/RES/41/38.

⁸³ KAMTO (81. lj.) 416–417.

⁸⁴ Central Intelligence Agency: *20th Anniversary of the US Embassy Bombings in East Africa*, www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2018-featured-story-archive/anniversary-of-us-embassy-bombings-in-east-africa.html.

⁸⁵ S.C. Res. 1189, 3915th mtg., 13 August 1998, U.N. Doc. S/RES/1189 (1998). paras 2–3.

⁸⁶ *Provisional Verbatim Record*, 3915th meeting of the Security Council, 13 August 1998, U.N. Doc. S/PV. 3915. 4.

⁸⁷ Ez a nyelvezet összefüggésbe hozható a megelőző önvédelem koncepciójával, azonban a válaszadás és elrettentés inkább a represszáliák nyelvezete. Enzo CANNIZZARO – Aurora RASI: „The US Strikes in Sudan and Afghanistan – 1998” in Tom RUYs – Olivier CORTEN – Alexandra HOFER (szerk.): *The Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2018) 546.

dásokkal fenyegetett, illetve Szudán és Afganisztán nem volt hajlandó véget vetni a terrorizmus támogatásának.⁸⁸

Ruys hangsúlyozza, hogy az események fegyveres támadásként minősítését nem utasította el egyetlen állam sem, ebből arra következtet, hogy legalább az igen súlyos nagykövetségek elleni támadások esetén van önvédelem.⁸⁹ A képet árnyalja, hogy ő maga is elismeri, hogy a válaszcsoportokat támogató nyugati államok sem érintették a beavatkozás jogalapját, miközben a beavatkozásokat számos állam elítélte (főként iszlám országok, illetve Oroszország és Kína).⁹⁰ A Szudán elleni támadást a nyilatkozók szinte egyöntetűen elítélték, különös tekintettel arra, hogy az Egyesült Államok nem igazolta meggyőzően az elkövetőkkel való kapcsolatot, a Talibán rezsim területén található táborok elleni támadás megítélése azonban vegyesebb volt.⁹¹

4.2.4. TÁMADÁS A BENGÁZI KÉPVISELET ELLEN

2012. szeptember 11-én az Egyesült Államok libiai képviselőtét fegyveres támadók rohanták meg, a rajtaütésben a nagykövet és három másik kormányzati alkalmazott életét vesztette, öten megsebesültek, az épület is súlyos károkat szenvedett.⁹² Az eseményt fegyveres támadássá közel két évvel később minősítette az Egyesült Államok, amikor 2014. június 17-én amerikai különleges erők elfogták Libiában a támadás kitervelésével gyanúsított Abu Khattalah-t, majd az Egyesült Államokba szállították. Az indokolás szerint ez Khattalah bíróság elé állítása, valamint a további támadások megelőzése érdekében volt szükséges.⁹³ Líbia a beavatkozást szuverenitása megsértéseként kezelte, azonban a nem sokkal később a libiai helyzetet tárgyaló BT ülésén nem említette meg az ügyet.⁹⁴

Líbia hozzájárulása hiányában jogellenes elfogóakció zajlott, melyet Washington utólag próbált önvédelmi aktusként beállítani egy jóval korábbi, akkor nem fegyveres támadásként kezelt eseményre válaszul – hasonlóan a Saskarom-hadművelethez.⁹⁵

⁸⁸ *Letter Dated 20 August 1998. from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council*, 20 August 1998, U.N. Doc. S/1998/780. 1. vö. CANNIZZARO – RASI (87. lj.) 546.

⁸⁹ RUYS (32. lj.) 246. hasonlóan WEDGWOOD (42. lj.) 564.

⁹⁰ RUYS (5. lj.) 426; CANNIZZARO – RASI (87. lj.) 543–544; GRAY (39. lj.) 205; Thomas M. FRANCK: *Recourse to Force - State Action Against Threats and Armed Attacks* (Cambridge: Cambridge University Press 2004) 94; Jules LOBEL: „The Use of Force to Respond to Terrorist Attacks: The Bombing of Sudan and Afghanistan” *Yale Journal of International Law* 1999. 538.

⁹¹ FRANCK (90. lj.) 95; RUYS (5. lj.) 427; CANNIZZARO – RASI (87. lj.) 547.

⁹² United States Department of State, Bureau of Diplomatic Security: *Significant Attacks Against U.S. Diplomatic Facilities and Personnel 2007-2016*, 2007, www.state.gov/documents/organization/273695.pdf.

⁹³ *Letter Dated 17 June 2014. from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council*, 17 June 2014, U.N. Doc. S/2014/417, KRETZMER (40. lj.) 763.

⁹⁴ KRETZMER (40. lj.) 765.

⁹⁵ KAJTÁR (6. lj.) 192. Szembetűnő, hogy a támadást követő napon a BT ülésén a főtitkárhelyettes és Líbia képviselője is kitért a támadásra, az USA képviselője azonban nem szólalt fel ennek kapcsán. *Provisional Verbatim Record*, 6832nd meeting of the Security Council, 12 September 2012, U.N. Doc. S/PV.6832. Obama elnök a támadás másnapján az elkövetők bíróság elé állításáról beszélt, majd

A nemzetközi közösség nem ítélte el a beavatkozást, ebben közrejátszhatott, hogy a beavatkozás bíróság elé állítást, nem megtorlást célzott, ráadásul egy olyan államban, amelyet általában alkalmatlannak tekintettek a jogszabályok kikényszerítésére.⁹⁶ Mindazonáltal a szakirodalom nem hagyta kritika nélkül, hogy a támadás után 644 nappal később került sor az „önvédelmi” cselekményre, a jelentős időbeli eltérés pedig véleményünk szerint megkérdőjelezi a cselekmény önvédelmi jellegét.⁹⁷

4.3. TÁMADÁSOK ÖNVÉDELEMRE HIVATKOZÁS NÉLKÜL

Az önvédelmi hivatkozás nélküli esetek köréből – ahova a regisztrált incidensek több, mint 99 százaléka tartozik – kiemeltük az államoknak betudható támadásokat. A megkülönböztetett figyelem indoka, hogy a nemzetközi jogban vitatott, hogy nem állami fegyveres szereplők támadása esetén van-e önvédelmi helyzet, az államoknak betudható, súlyosnak tekinthető támadások esetén azonban kizárható, hogy az elkövető személye vagy cselekményének csekély súlya miatt maradt el az önvédelemre hivatkozás.

4.3.1. LÖVÖLDÖZÉS A KUBAI NAGYKÖVETSÉGNÉL

1973. szeptember 11-én Chilében a hadsereg puccsot hajtott végre a szocialista országok, köztük Kuba támogatását élvező Allende elnök ellen. A puccs során lövöldözés tört ki a kubai nagykövetség épületénél a személyzet és chilei fegyveres erők között. A BT szeptember 17-18-i ülésén mindkét fél ellentmondásosan adta elő a történeteket, a másik felet vádolva a konfliktus kezdeményezésével és saját szerepét csak a védekezésben látva (Chile önvédelemben cselekvést is jelentett).⁹⁸

Az összetűzés érdekessége, hogy a támadást nyilatkozatról nyilatkozatra egyre súlyosabbnak feltüntetető Kuba (amely végül egy diplomata súlyos sérülését és célzott géppuskatűzet állított) csak a diplomáciai jog és az Alapokmány elveinek sérelmére hivatkozott, nem említett az 51. cikk értelmében vett önvédelmet.⁹⁹ A feszült hangvételű vitában a kubai narratívát támogató szocialista államok sem terjeszked-

egy héttel később a Fehér Ház terrortámadássá minősítette az incidenst, azonban önvédelmi cselekvésnek nincs nyoma. Barack OBAMA: *Remarks by the President on the Deaths of U.S. Embassy Staff in Libya*, 12 September 2012, obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/09/12/remarks-president-deaths-us-embassy-staff-libya; Helene COOPER: „U.S. Shifts Language On Assault In Benghazi” *The New York Times*, 21 September 2012, A8.

⁹⁶ KRETZMER (40. lj.) 781.

⁹⁷ KRETZMER (40. lj.) 780.

⁹⁸ *Verbatim Record*, 1741st meeting of the Security Council, 17 September 1973, U.N. Doc. S/PV.1741. paras 54, 62–63, 65, 74; *Verbatim Record*, 1742nd meeting of the Security Council (61. lj.) para 193.

⁹⁹ *Letter Dated 12 September 1973. from the Chargé d'affaires Ad Interim of the Permanent Mission of Cuba to the United Nations Addressed to the President of the Security Council*, 12 September 1973, U.N. Doc. S/10993. 2; *Letter Dated 13 September 1973. from the Chargé d'affaires Ad Interim of the Permanent Mission of Cuba to the United Nations Addressed to the President of the Security Council*, 13 September 1973, U.N. Doc. S/10995. 2; *Verbatim Record*, 1741st meeting of the Security Council (98. lj.) para 21. vö. 14, 47.

tek túl ezen a felvetésen, ők is a képviseletek sérthetlenségét és az erőszakalkalmazás tilalmát hangsúlyozták.¹⁰⁰

4.3.2. A KINSHASAI UGANDAI KÉPVISELET KIFOSZTÁSA

Az ezredfordulón zajló kongói polgárháborúba számos környező állam, így Uganda is beavatkozott. Az intervenció nyomán a Kongói Demokratikus Köztársaság (KDK) pert indított a NB előtt Uganda ellen. Így kerülhetett – a teheráni tús-ügy mellett egyedülként – egy képviselet elleni támadás ügye a NB elé.¹⁰¹

Az ugandai állítás szerint a kongói fővárosban, Kinshasában a kormánycsapatok 1998 folyamán több alkalommal is behatoltak az ugandai nagykövetség épületébe, ahol diplomatákat fegyverrel fenyegettek, bántalmaztak, kiraboltak, illetve a nagykövetség vagyontárgyait is fosztogatták.¹⁰²

Uganda csapatai jelenlétét Kongó területén a képviseleti elleni támadások idején önvédelemre hivatkozva kívánta igazolni,¹⁰³ így alapvető érdeke fűződött ahhoz, hogy minden lehetséges módon bizonyítsa az önvédelmi helyzet fennállást. Ennek ellenére Uganda, ebben a szorult helyzetében sem hivatkozott arra, hogy fegyveres támadás érte volna nagykövetségét, pedig ellenkérelmében hosszasan részletezte a kormánycsapatok támadását.¹⁰⁴ Uganda tartózkodása ettől a minősítéstől különösen érdekes annak fényében, hogy az incidensre az Egyesült Államok kelet-afrikai képviseleteit ért támadások után mindössze néhány hónappal került sor, tehát földrajzilag és időben is közeli példával rendelkezett Uganda az önvédelmi hivatkozásra képviselet elleni támadás esetén. A NB végül ítéletében a nagykövetség elleni kongói támadások, illetve a képviselet védelmének elmulasztása kapcsán a diplomáciai kapcsolatokról szóló bécsi egyezményben foglalt jogok sérelmében marasztalta el a KDK-t.¹⁰⁵

¹⁰⁰ *Verbatim Record*, 1741st meeting of the Security Council (98. lj.) paras 88, 102, 116; *Verbatim Record*, 1742nd meeting of the Security Council (61. lj.) paras 13, 77, 10.

¹⁰¹ Mindazonáltal azóta is volt példa arra, hogy nemzetközi választottbíráskodás során képviselet elleni támadás kapcsán hozzanak döntést. 1999 februárjában az eritreai-etiópai háború során az etióp csapatok behatoltak az eritreai nagykövetségre, foglyul ejtették a személyzetet és kifosztották az ingatlant. Ennek alapján az Eritrea-Etiópia Választottbíráóság megállapította Etiópia felelősségét a diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961. évi bécsi egyezmény megszegéséért. *Partial Award, Diplomatic Claim, Eritrea's claim 20*, Eritrea-Ethiopia Claims Commission, UNRIIA Vol. XXVI. 381-406, 2005. 44, 46-47, IV.D.2.

¹⁰² *Armed Activities, Judgment* (41. lj.) paras 307, 345(12).

¹⁰³ *Armed Activities, Judgment* (41. lj.) 43.

¹⁰⁴ *Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I.C.J. Reports 2005, *Counter-Memorial of the Republic of Uganda* paras 397-408, *Armed Activities, Judgment* (41. lj.) para 162. Az is sokatmondó, hogy ellenkérelmében a nagykövetséget ért támadásról szóló rész a „KDK államfelelőssége” című fejezetben kapott helyet, sőt a csatolt dokumentumok szerint Uganda támadások során is a diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961. évi bécsi egyezmény sérelmét jelezte a KDK felé. *Armed Activities, Counter-Memorial of the Republic of Uganda* (104. lj.) vii, 226.

¹⁰⁵ *Armed Activities, Judgment* (41. lj.) para 345(12).

4.3.3. A BELGRÁDI KÍNAI NAGYKÖVETSÉG ELLENI LÉGITÁMADÁS

Több olyan esemény ismert, amikor egy város vagy egy konkrét célpont ellen intézett légitámadás során – a hivatalos magyarázatok szerint akaratlanul – képviselőket is találat ért.¹⁰⁶ Ezek közül a legismertebb a belgrádi kínai nagykövetség 1999. május 7-én éjjel történt lebombázása, melyben a képviselő épületei megsemmisültek, és többen életüket veszítették.¹⁰⁷ Az incidens az *Operation Allied Force* keretében zajló bombázások során történt, az Egyesült Államok sajnálatát fejezte ki és a támadás véletlen voltát hangsúlyozta.¹⁰⁸ Kínában válaszul tüntetők ostromolták meg az amerikai képviselőket, és súlyos károkat okoztak a csengtui konzulátusban.¹⁰⁹

Kína válaszul a BT összehívását kezdeményezte, az ülésen a bombázást szuverenitása súlyos megsértésének és az 1961. évi bécsi egyezmény megcsúfolásának nevezte, fenntartotta a jogot válaszlépések megtételére.¹¹⁰ A vita során, jóllehet több állam barbár tetteknek minősítette a támadást, a fegyveres támadássá minősítés szóba sem került, más államok pedig a légitámadások szélesebb körében értelmezve Jugoszlávia elleni agresszióként értelmezték az incidenst.¹¹¹ Az ügy végül 1999 decemberében kölcsönös kompenzációval zárult a belgrádi, illetve a csengtui képviselőt ért károkért.¹¹²

4.4. AZ ÁLLAMOKNAK BE NEM TUDHATÓ TÁMADÁSOK JELLEMZŐI

A nem állami szereplők által elkövetett támadások minősítése nem tér el érdemben az államoknak betudható incidensektől. Mind a küldő, mind a fogadó államok részéről a cselekmények bűncselekményként, illetve terrorcselekményként minősítése a jellemző. Ennek megfelelően az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonását igény-

¹⁰⁶ Például az 1986. április 14-én Líbiában végrehajtott amerikai légitámadás során a francia, finn és az iráni nagykövetséget, valamint a francia és svájci nagyköveti rezidenciát is sérülés érte. *Provisional Verbatim Record*, 2674th meeting of the Security Council (78. lj.) 12; „Foreigners Stay Calm” *The Guardian*, 16 April 1986, 2.

Érdekesebb a Szaúd-Arábia által vezetett koalíció által Szanaában (Jemen) 2015. április 20-án végrehajtott bombázás, amelyben az iráni nagykövetség megrongálódott. Irán az ENSZ főtűzkáranak jelentette az esetet, kiemelve, hogy a képviselők támadása a nemzetközi jog megsértését jelenti, de nem jelentette önvédelmet. *Note Verbale Dated 23 April 2015 from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations Addressed to the Secretary-General*, 23 April 2015, U.N. Doc. A/69/884. 88; *Repertoire of the Practice of the Security Council* (24. lj.) 19th Supplement (2014–2015), Section X.

¹⁰⁷ *Provisional Verbatim Record*, 4000th meeting of the Security Council, 8 May 1999, U.N. Doc. S.PV/4000. 2.

¹⁰⁸ Ruys (5. lj.) 165. Ruys itt azt a – általunk nem osztott – megállapítást teszi, hogy ellenséges szándék (*hostile intent*) nélküli nincs fegyveres támadás. A kínai reakciót árnyalja, hogy még a megállapodás előtt (igaz, jóval az incidens után) megjelentek olyan források, amelyek szerint a bombázás szándékos volt. John SWEENEY – Jens HOLSOE – Ed VULLIAMY: „Nato Bombed Chinese Deliberately” *The Observer*, 17 October 1999, www.theguardian.com/world/1999/oct/17/balkans.

¹⁰⁹ Kerry DUMBAUGH: *Chinese Embassy Bombing in Belgrade: Compensation Issues*, CRS Report No. RS20547 (CRS Report for Congress 2000) 2.

¹¹⁰ *Provisional Verbatim Record*, 4000th meeting of the Security Council (107. lj.) 2–3.

¹¹¹ *Provisional Verbatim Record*, 4000th meeting of the Security Council (107. lj.) 3, 8–10.

¹¹² DUMBAUGH (109. lj.) 4–5.

lik a küldő államok, azonban ezt hangsúlyozottan a fogadó állam feladatának tekintik.¹¹³ Ez is éles kontrasztot képez az önvédelmi jog gyakorlásával szemben, ahol az államok saját maguk lépnek fel. Önvédelmi igényt ezzel összhangban nem is jelennek a küldő államok, a fogadó állam felelősségét hívják fel a diplomáciai és a konzuli jog alapján, amelyek alapján a képviselőnek helyt adó állam köteles a képviselők sérthetlenségét biztosítani.¹¹⁴

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Az elméleti vitákban megfogalmazottak alapján úgy gondoljuk, hogy a diplomáciai és konzuli képviselőket nem sorolhatjuk az olyan államterületen kívüli pozíciók közé, amelyek fegyveres támadás célpontjai lehetnek. Döntő szempontnak a jogszerű önvédelmi aktus követelményeit tekintjük, melyek nem teljesülnek a képviselők elleni támadásokra adott válasz esetén. Ezek a támadások nem veszélyeztetik az államot sem politikai, sem területi tekintetben, nem korlátozzák az érintett állam cselekvési képességét, így nem tekinthető szükségesnek, önvédelmi célt szolgálnak a válaszlépés. A cselekmény utólagos jellege miatt sem tudja célját teljesíteni, hiszen nem tudja elhárítani a jellemzően pillanatnyi, már bekövetkezett és befejezett támadást. Ha mégis elismernénk a fegyveres támadás elvi lehetőségét ilyen helyzetekben, akkor sem lenne az önvédelmi jog a gyakorlatban alkalmazható, hiszen a támadás a küldő államra csak elhanyagolható hatást gyakorol, nem teljesítve a fegyveres támadás *de minimis* követelményét sem. A teheráni tűz-ügyben hozott ítélet alaposabb elemzése is azt erősíti, hogy számos szerző álláspontjával ellentétben a NB nem ismerte el a képviselőket érő fegyveres támadás lehetőségét.

Az állami gyakorlat elemzése során áttekintett több, mint 650 támadás és az arra adott reakciók is a fegyveres támadás lehetőségének kizárására enged következtetni. Hangsúlyozandó, hogy e támadások között tucatnyi olyan súlyú is található, amely összemérhető az Egyesült Államok által önvédelmi hivatkozás alapjául tekintett incidensekkel. Az Alapokmány rendszerének kiindulópontja az erőszak alkalmazásának tilalma, a dokumentum megszövegezése óta pedig nem állapíthatunk meg olyan változást a képviselők elleni támadások megítélésében, amely lehetővé teszi a fegyveres támadás fogalmának kiterjesztését ezekre az esetekre is. Egyetlen állam négy, az önvédelem szempontjából egyaránt vitatható helyzetben hivatkozott önvédelemre, miközben egy szabály szokásjog részeként való megállapításának előfeltétele, hogy a jogként való elismeréssel övezett állami gyakorlat kiterjedt és egységes legyen – ez az egységesség pedig éppen a képviselőket érő támadások a diplomáciai jog rezsimjében való kezelésében mutatkozik meg.¹¹⁵ Az erőszakalkalmazástól való tartózkodás szokásjogi jellegét erősíti az is, hogy az esetek túlnyomó részében az államok nem egyszerűen tartózkodnak az önvédelemre hivatkozástól,

¹¹³ Vö. KAJTÁR (6. lj.), VII. fejezet, 2. pont

¹¹⁴ 1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatokról, 22. cikk; 1963. évi bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról, 31. cikk.

¹¹⁵ *North Sea Continental Shelf, Judgment* (14. lj.) para 77.

hanem tudatosan és kifejezetten a diplomáciai jog irányadó szerepét hangsúlyozzák.¹¹⁶ Az állami gyakorlat mint az Alapokmány rendelkezéseihez kapcsolódó utólagos gyakorlat is a szabályok erőszakalkalmazást meg nem engedő értelmezését erősíti, hiszen a fenti értelmezést igazoló gyakorlat sokaságában csak kivételként merül fel egy-egy elszórt önvédelmi igény.

Bár az elmélet és az állami gyakorlat alapján elutasítjuk az önvédelem jogának gyakorlását képviseltek elleni támadások esetén,¹¹⁷ hangsúlyoznunk kell, hogy az államok nem eszköztelenek a képviseltek elleni támadásokkal szemben. Ezeket az eszközöket azonban elsősorban a diplomáciai és konzuli jog rezsimjében,¹¹⁸ illetve az ehhez kapcsolódó államfelelősségi szabályokban kell keresnünk, nem pedig a fegyveres erőszak alkalmazásának lehetőségében. A fogadó államok felelősségét megalapozza a diplomáciai és a konzuli jog, illetve az ezeket kodifikáló, általános elismerést élvező a bécsi egyezmények. Ezek alapján az államok nemcsak kötelesek a tiszteletben tartani a képviseltek sérthetlenségét, de kötelesek bármilyen behatolástól vagy károsodástól tevőlegesen megóvni ezeket.¹¹⁹

Az az indoklás sem védhető, hogy az önvédelemre az elkövetők kézre kerítése, illetve elítélése miatt lenne szükség. Fontos kiemelni a szintén közel egyetemlegesen elfogadott, a nemzetközileg védett személyek, köztük a diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló New York-i egyezményt, amely a képviseltek elleni támadások elkövetői kapcsán rögzíti az *aut dedere, aut judicare* kötelezettséget, és megnyitja az utat a választottbíráskodás, illetve a NB elé utalás előtt is.¹²⁰

A fenti intézkedések eredménytelensége sem vezethet azonban az erőszak egyoldalú alkalmazásához,¹²¹ mint ahogyan az például a teheráni túsz-ügyben vagy a bengázi támadás után történt.¹²² Az Egyesült Államok önvédelemre több esetben is annak nyomán hivatkozott, hogy az elkövetők tartózkodási helyének állama nem lépett fel, vagy nem akart, illetve nem tudott fellépni az elkövetőkkel szem-

¹¹⁶ Vö. *Lotus, Judgment* (31. lj.) 28. Az önvédelmi hivatkozások csekély száma sokatmondó a gyakorlatot jellemző túljelentési gyakorlat tükrében. GRAY (39. lj.) 121, 125.

¹¹⁷ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy egy képviseltek elleni támadás esetén nem védekezhetne a létesítmény védelmét ellátó őrség, azonban ez nem számít nemzetközi jogi értelemben vett önvédelemnek, ez külföldi fegyveres erők jelenléte esetén is csak a fogadó állam által átengedett bizonyos rendfenntartási jogok gyakorlása. Ha hiányozna a fogadó állam hozzájárulása, ez a cselekmény agressziót valósítana meg a fogadó állam felé. vö. *Definition of Aggression* (28. lj.) Art. 3(e).

¹¹⁸ Vö. DÖRR – RANDELZHOFFER (29. lj.) para 36.

¹¹⁹ 1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatokról 22. cikk; 1963. évi bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról 31. cikk

¹²⁰ 1973. évi ENSZ egyezmény, 2. cikk (1) bek. b) pont, (7), (13) bek. – Kihirdette: 1977. évi 22. törvényerejű rendelet a nemzetközileg védett személyek, köztük a diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXVIII. ülészakán, az 1973. évi december hó 14. napján elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

¹²¹ A kollektív fellépés lehetősége természetesen adott az Alapokmány VII. fejezete és különösen annak 39. és 42. cikkei alapján.

¹²² Mindazonáltal jogos Ronzitti aggodalma, hogy hatékony megelőzési és megoldási módszerek hiányában egyre többször fognak az államok egyoldalú erőszakalkalmazáshoz folyamodni. RONZITTI 1985 (34. lj.) 66.

ben.¹²³ Az Egyesült Államok reakciója alapvető jelentős felfogásbeli különbségeken alapult, amikor lényegében a „cél szentesíti az eszközt” elve alapján, jellemzően megtorlással kívánja megoldani a helyzetet, ellentétben a békés vitarendezést előíró Alapokmánybeli rendelkezésekkel. Washington ezekben az esetekben voltaképpen egyfajta végső eszközként tekintett az erőszak alkalmazására, ez azonban már régóta nem az *ultima ratio* a nemzetközi vitarendezésben. Charpentier találó megfogalmazása szerint „az Alapokmány számára kevésbé lényeges, hogy az államok megoldást találjanak nézeteltéréseikre – az Alapokmány szerint az az igazán fontos, hogy a viták ne fajuljanak odáig, hogy erőszakkal rendezik ezeket”.¹²⁴

¹²³ A vonakodik vagy nem képes doktrína kritikájáról bővebben lásd Olivier CORTEN: „The ‘Unwilling or Unable’ Test: Has it Been, and Could it be, Accepted?” *Leiden Journal of International Law* 2016; Anne PETERS: „German Parliament decides to send troops to combat ISIS based on collective self-defense „in conjunction with” SC Res. 2249” *EJIL Talk* 8 December 2015, www.ejiltalk.org/german-parliament-decides-to-send-troops-to-combat-isis---based-on-collective-self-defense-in-conjunction-with-sc-res-2249, Jutta BRUNNÉE – Stephen J. TOOPE: „Self-defence Against Non-state Actors: Are Powerful States Willing but Unable to Change International Law?” *International and Comparative Law Quarterly* 2017/2; KAJTÁR Gábor: „Vonakodik vagy nem képes? Az önvédelem jogának újabb paradigmaváltó kísérlete” *Közjogi Szemle* 2018/1.

¹²⁴ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, 2(3), 33. cikk, Jean CHARPENTIER: „Commentaire de l’article 2, Paragraph 3” in Jean-Pierre COT – Alain PELLET (szerk.): *La Charte des Nations Unies - Commentaire article par article* (Paris: Economica 2019) 106; Alain PELLET: „Peaceful Settlement of International Disputes” *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2013) para 16. A teheráni túszügy kapcsán a sikertelen Saskarom-hadművelet arra is rámutat, hogy ezek az erőszakalkalmazáson nyugvó megoldási kísérletek sem jelentenek biztos megoldást, csak a konfliktus eszkalációjához járulnak hozzá.